

Sosyal Girişimlerin Ekonomi Politikası: Foucaultcu İktidar Analizi

Güneş Kurtuluş, Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD, guneskurtulus@posta.mu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-6675-330X

Mustafa İnci, Dr. Öğr. Üyesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, minci@mu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-9551-9213

Öz

Sosyal girişim, kâr dürtüsü yerine temel önceliği sosyal/çevresel bir amaca hizmet etmek ve bu amacı gerçekleştirmek üzere ticari bir faaliyet yürütmek zorunda olan bir girişim türüdür. Yanı sıra, kooperatif, dernek, vakıf gibi diğer sosyal ekonomi organizasyonları da hem literatürde hem de pratikte çoğunlukla sosyal girişim olarak adlandırılmaktadırlar. Çalışmanın amacı, Michel Foucault'nun iktidar analizi çerçevesinde Türkiye'deki sosyal girişim modelinin tartışmaya açılmasıdır. Bu kapsamda anonim, limited ve şahıs şirket statüsündeki sosyal girişimler ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular betimsel yöntemle analiz edilmiştir. Sosyal girişimlerin kuruluş amaçları dışında kârın dağıtım/kullanımı ve iç işleyiş bakımından çoğunlukla ticari şirket kimliklerinin gölgesinde kaldıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Foucault, İktidar, Kâr, Sosyal Girişim, Yönetişim

JEL Kodları: P10, P12, B31, B55

Political Economy of Social Enterprises: Foucauldian Power Analysis

Abstract

Social enterprise is a type of enterprise that main priority is to serve a social/environmental purpose, rather than the profit, and to carry out a commercial activity to achieve this purpose. In addition, other social economy organizations such as cooperatives, associations and foundations are often called social enterprises both in the literature and in practice. The aim of the study is to discuss the social enterprise model in Turkey within the framework of Michel Foucault's analysis of power. In this context, semi-structured interviews have been held with social enterprises that they are in status incorporated company, limited company and sole proprietorship. The findings were analyzed using a descriptive method. It has been concluded that social enterprises are often overshadowed by their commercial company identities in terms of profit distribution/use and operation, apart from their main purposes.

Keywords: Foucault, Governance, Power, Profit, Social Enterprise

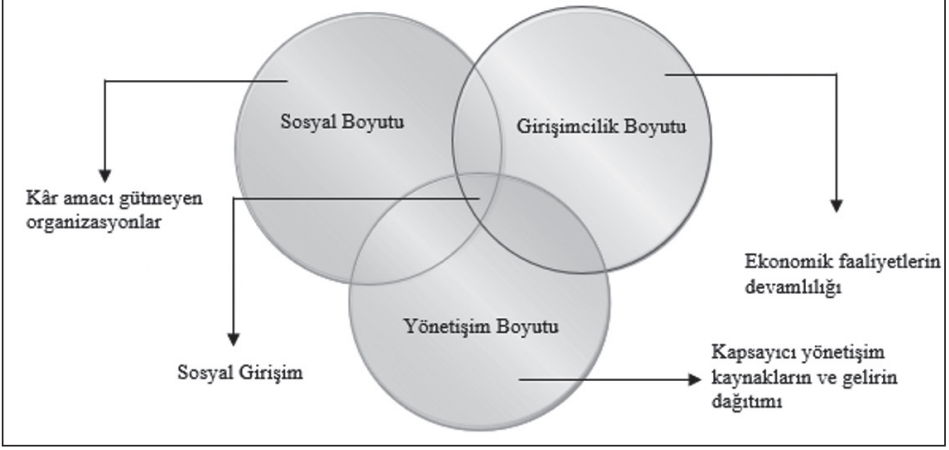
JEL Codes: P10, P12, B31, B55

1. Giriş

Sosyal ekonominin ortaya çıkışı iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Sosyal girişimler ise, bir alt kavram olarak yaklaşık son otuz yılda bu alanda gelişmeye devam etmiştir. 1990'lı yılların sonunda neoliberalizme karşı tepkiler yükselmeye başladığında sosyal ekonominin siyasi iktidar tarafından kurumsallaştırılmaya başladığı iddia edilmektedir (Thompson, 2020). Siyasi iktidarın ve piyasanın tek başına çözemediği kamusal problemlere karşı, birden fazla sektöre dayalı işbirlikçi bir yönetim sisteminin bilinçli bir şekilde kurulduğu (Klijin, 2008; Choi et al., 2020) savunulmaktadır. Gerçekte, pek çok ülke (Yunanistan, İtalya, Fransa vb.) uygulamasında buna rastlanıldığı söylenebilir. Örneğin, İtalya sosyal girişimcilik ile ilgili uygulamaların yasalarla tanımlanmasında ilk akla gelen ülkelerden biridir. Özellikle 1991 tarihli Sosyal Kooperatifçilik Yasası, diğer ülkelerde sosyal kooperatif örneklerinin ortaya çıkmalarına katkı sağlamıştır. Türkiye'de son yirmi yılda ortaya çıkan sosyal kooperatifler de buna örnektir. Diğer taraftan, Fransa'da -ki sosyal ekonomi kavramının ilk olarak burada ortaya çıktığı düşünülmektedir- "sosyal girişim" tüm sosyal ekonomi organizasyonlarını kapsayan bir şemsiye kavram olarak kullanılmaktadır.

Sosyal girişimlerle ilgili AB'nin belirlediği kriterler neredeyse tüm ülkelerdeki sosyal girişimler için genel geçer bir nitelik taşımaktadır. Bir kuruluşun sosyal girişim olarak sınıflandırılabilmesi için karşılaması gereken temel kriterler, Şekil 1'de gösterilmektedir. Buna göre, bir sosyal girişim mutlaka üretim yapmalı; bir mal/hizmet alışverişinde bulunmalıdır. Diğer bir kriter, öncelikli bir sosyal amaç gütmelidir ve bu amaç topluma fayda sağlamalıdır. Kâr ve/veya varlıkların dağıtımını konusunda sınırlamaları olmalıdır. Çünkü böylelikle elde edilen kâr, toplumsal amaç için kullanılabilir. Bir sosyal girişim, devletten ve diğer kuruluşlardan bağımsız olmalıdır. Son olarak, katılımcı ve/veya demokratik karar alma süreçlerini kapsayan bir yönetime sahip olmalıdır (European Commission, 2013).

Şekil 1. Sosyal Girişimin Üç Boyutu

Kaynak: *European Commission*, 2015

Sosyal girişimler, kâr amacı gütmeyen organizasyonların (kooperatif, dernek ve vakıf) ve kâr amacı güden şirketlerin (geleneksel ticari şirketler) özelliklerinin birleştirilmeye çalışıldığı birer şirket olarak tanımlanabilir. Neoliberalizmle birlikte artan eşitsizlikler ve toplumsal olanın ihmali sosyal girişimlerin sayısını arttırmak için bir motivasyon kaynağı olmuştur. Sosyal girişim çeşitliliği bunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, sosyal girişim olarak değerlendirilen geniş kapsamın ya da üçüncü sektör kuruluşlarının kendi içinde çelişkiler yarattığı öne sürülmekte ve sosyal girişimi tanımlayan özelliklerin evrenselleştirilmesi sorunlu bir durum olarak kabul edilmektedir (Dees, 1998). Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal girişimlerin ortaya çıkış döneminden (19. yüzyıl) hareketle, Fransız düşünür Michel Foucault'nun iktidar analizi ve sosyal girişimler arasında bir ilişkisellik kurulmaktadır. Özellikle 19. yüzyıl Foucault'nun analizlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Foucault'ya göre, o dönem Avrupa'da büyük bir normalleştirme ve disipline etme süreci başlamıştır. Foucault, bireysellik ya da bireyselleştirici iktidar sorunuyla ilişkili olarak insanların özneye dönüştürülme biçimlerinin tarihsel bir ontolojisinin izini sürmüştür. Foucault (2019), devletin önemli aygıtlarının 19. yüzyılda ortaya çıktığını öne sürmekte iken, aynı zamanda bu yüzyıl, Foucault'ya (2015) göre, yeni bir emperyalizmin doğuşunu temsil etmektedir. Bu tarihten itibaren, başka bir ekonomi anlayışı ve başka iktidar pratikleri tasarlanmıştır; sivil toplum, bu ekonomi anlayışının bir parçası olarak var olmuştur.

Üçüncü bölüm yöntemden oluşmaktadır. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda ve Foucault'nun iktidar analizleri önceliğinde, Türkiye'de, kârın öncelikli bir amaç olmadığı iddia edilen sosyal girişimlerde "girişim" veya "ticari faaliyet" kimlikleri ile "sosyal" arasındaki ilişki sorgulanarak piyasaya ve siyasi iktidara olan mesafeleri sorgulanmaktadır. Bu amaçla, Türkiye'de kooperatif, dernek ve vakıf dışında kalan ve kendini sosyal girişim

olarak tanımlayan geleneksel şirket türleri (anonim, limited, şahıs) ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulguların analizi yine üçüncü bölümde yer almaktadır. Çalışma sonuç yerine bir tartışma ile tamamlanmıştır.

2. Bir İktidar Pratiği Olarak Sosyal Girişimler

Sosyal girişim, (genellikle) sosyal ve çevresel hedeflere öncelik veren üreticileri, işçileri ve tüketicileri işbirliği ve dayanışma etrafında toplayan tüm organizasyon türlerini ifade eden bir şemsiye kavram olarak giderek daha fazla kullanılmaktadır. Buna rağmen, sosyal girişim kavramı tartışılmaya devam etmekte; tanımı ve kapsamı konusunda henüz ortak bir uzlaşıya varılamamaktadır. Yine de bu alanda, Avrupa Komisyonu (EC), Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü (Euricse), Avrupa Sosyal Girişimcilik Araştırma Ağı (EMES), Birleşmiş Milletler (UN) gibi kuruluşlar öncülüğünde yapılan yayınların (Defourny & Nyssens, 2022; Borzaga, et al., 2020; European Commission, 2013) kavramın son yıllarda ortak bir görüş etrafında şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Kavramın ortaya çıkış yeri ve süreci, en az kavrama ilişkin tanım kadar önemlidir. Sosyal girişim, günümüzde yaygın bir kabul ile kooperatif, dernek, vakıf ve diğer sosyal girişimler olarak geniş bir organizasyon yelpazesini kapsayan ve 19. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan sosyal ekonomi hareketine dayandırılmaktadır.

Sosyal ekonomi, kapitalist sistemi ve bu sistemin temel kurumlarının gerçekliğini kabul etmektedir. Üçüncü bir sektör olarak, kamu ve özel sektör dışında kalan; önceliği insan olan kuruluşların faaliyet gösterebileceği ekonomik bir alan olarak inşa edildiği temeline dayansa da sosyal ekonominin temelde "gömülü liberalizmin" (Ruggie, 1982) modern bir hali olduğu öne sürülmektedir (Laville, 2015). Sosyal ekonomi, kapitalist şirket faaliyetlerinin ve olağan işleyişin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilecek kurumlar yaratmaktan daha fazlası değildir. Bu kurumların 21. yüzyıldaki popüler bir ifadesi "sosyal girişim"dir.

Sosyal girişimler, kâr amacı gütmeyen organizasyonların (kooperatif, dernek ve vakıf) ve kâr amacı güden şirketlerin (geleneksel ticari şirketler) özelliklerinin birleştirilmeye çalışıldığı şirketlerdir. Bu şirketler, çoğunlukla, geleneksel kapitalist şirketlerin kâr hırsına bir alternatif olarak düşünülmektedir. Sosyal girişimlerin esas amaçlarının, toplumsal fayda yaratmak olduğu; finansal göstergelerin ise, sosyal amaçlara yönelik birer araç olarak görüldüğü iddia edilmektedir (Ebrahim & Rangan, 2014). Diğer bir ifadeyle, kapitalistin hep daha fazlasını arzuladığı kârın, sosyal girişimlerde sadece sosyal amaçların gerçekleştirilebilmesi amacıyla elde edilmeye çalışıldığı savunulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sosyal girişimlerde kâr hırsının elimine edilmesi, birey yerine toplumun faydasını gözetmesi ve topluma yaydığı bu faydayı somutlaştırması beklenmektedir.

Sosyal girişim, dernek gibi köklü yapıları içine alan iki yüz yıllık bir tarihin ürünü olarak farklı yaklaşımlar çerçevesinde tartışılırken, kâr amacı gütmeyen bir organizasyon olarak yapılandırıldığı neredeyse ortak kabul gören bir görüştür. Ancak geline son aşamada, giderek daha fazla kâr amacı güden kurumlar olduğuna dair görüşler de literatürde yer

almaya başlamıştır. Akinyemi'ye (et al., 2011) göre, sosyal girişimler kârı kendi operasyonlarına dahil etmenin önemini fark etmektedirler. Günümüzün sosyal girişim kuşağının hem kâr amacı gütmeyen hem de kâr amacı güden zihniyetleri benimsemekte olduğu; bu kapsamda sosyal gelişme ve kârın tamamlayıcı olabileceği savunulmaktadır (Akinyemi, et al., 2011). Bu yaklaşım, sosyal girişimlerin kârın elimine edildiği değil; kapitalistin kâr hirsının topluma yansıyan olumsuz etkilerinin yumuşatılmaya çalışıldığı organizasyonlar olduğuna işaret etmektedir. O halde, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayırsever organizasyonlar tarafından yoksulların davranışlarının kontrol edilmesi çabasında olduğu (Thompson, 1966) gibi, 21. yüzyılda sosyal girişimler toplumun belli bir kesiminin hak arayışına karşı, iktidar tarafından dirençlerini kontrol altına almaya yönelik normlar çerçevesinde değerlendirilebilirler.

Foucault'nun en karmaşık iktidar mekanizmalarının yaratıcısı olarak gösterdiği Batı Avrupa, 19. yüzyılda yeni bir yönetim stratejisi uygulamaya başlamıştır: Sosyal ekonomi (üçüncü sektör). Sosyal ekonomi, başından beri demokrasinin genişletilmesi gerekliliğiyle yüceltilmiştir. Modern demokrasi biçimlerinin tasarlandığı bu sektör, taleplerin dile getirilmesinin yanı sıra karşılıklı yardımlaşmayı merkeze alan özyönetim ve toplumsal hareketten türetilmiştir. Böylelikle ekonomik ve sosyal demokrasinin sağlanacağı düşünülmüş; bu ise, siyasi demokrasinin koşulu olarak gösterilmiştir (Petrella & Richez Battesti, 2016). Bu dönemde, daha önceki geleneksel toplumların eşitlikçi olmadığı vurgulanarak, üçüncü sektör organizasyonlarının mitleştirildiği söylenebilir. Bu mit, aynı dönemde hukuka dayalı organizasyonlar biçiminde ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, dayanışma temelli olduğu iddia edilen bu iktisadi yapılardaki "dayanışma", bu dönemden itibaren yasal olarak bağlayıcı hale getirilmiştir. Bu sosyal ekonomi organizasyonlarındaki "tabandan hareket" boyutunun ortadan kalkması yönünde belki de ilk yönetsel adım olmuştur. Bu yönetim tarzı, 19. yüzyıldan miras gelen demokrasi ilkesi eşliğinde, sosyal ekonomi organizasyonlarında insanların insanları yönetmesi olarak olağan bir şekilde devam etmektedir.

Üçüncü sektörün yükselişinde diğer bir güç 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öni açılan, özel sektör olmuştur. Piyasada, özellikle şirketler o dönemde yeni zenginlik yaratmak zorunda olmayıp; kendilerine sunulan müştereklerden kâr elde etmeye başlamışlardır (Bockman, 2013). Foucault'ya göre neoliberalizmde piyasalar ve güçlü siyasi iktidarlar bir araya gelmiştir. Ancak siyasi iktidarların neoliberalleşmesindeki amaç, piyasayı yönetmek için onu kullanmasıdır. Foucault'ya göre, siyasi iktidarlar bunu, piyasanın verimlilik, rekabet gücü ve kâr mantığına göre tasarlayarak yapmıştır. Böylelikle Foucault'nun "yönetişim teknolojileri" diye ifade ettiği mantık devreye girmiştir. İktidarlar hem vatandaşların kendilerini yönetmelerini sağlamış hem de kendi iktidarlarını korumak amacıyla aynı dönemde piyasanın içinde üçüncü sektör organizasyonlarının da görünürliğini arttırmışlardır.

İktidar, daima bireysel veya kurumsal bir "özne" ile ilişkilendirilmiştir (Faubion, 2014). Özne sözcüğünün iki anlamı vardır. Bunlardan ilki, özne, denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olandır. İkinci olarak, özne vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olandır. Foucault'ya (2019) göre, her iki anlam da boyun eğdiren ve tabi kılan iktidar biçimini tanımlamaktadır. Diğer taraftan iktidar, "yalnızca özgür özneler üzerinde

ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece” uygulanmaktadır. Köle-efendi ilişkisinde Foucault (2019), kölelerin zincirlenmiş haliyle değil, hareket etmelerine olanak verildiği ölçüde onlar üzerinde iktidar sağlanabileceğini öne sürmektedir. Foucaultcu bağlamda, sosyal girişimler görece bağımsız, özgür ve sosyal boyutu denetlenemeyen organizasyonlardır. Türkiye özelinde, sosyal girişimler ayrı bir yasal statüye sahip olmadıklarından, üçüncü sektör organizasyonlarından geleneksel şirket statülerine kadar geniş bir alanda kurulma özgürlüğüne sahiplerdir. Ancak sosyal girişim olduklarına ve sosyal etki yarattıklarına dair iddialarının pratikte güçlü bir zemine dayandırılmadığı görülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Amacı ve Yöntemi

Sosyal girişimlerin (Avrupa merkezci yaklaşımla), neoliberal kapitalizme veya devlet sosyalizmine alternatif olarak piyasa köktencilığının ve devlet bürokrasisinin yıkıcı etkilerine karşı koyan bir güç olarak görüldüğü iddia edilmektedir (Thompson, 2020). Bu gelişimin devlet eliyle olduğu; devletin ve piyasanın tek başına çözemediği kamusal problemlere karşı, birden fazla sektöre dayalı işbirlikçi bir yönetim sisteminin bilinçli bir şekilde kurulduğunu iddia eden çalışmalar (Klijin, 2008; Choi, et al., 2020) vardır. Ne var ki, günümüzde sosyal girişimlerin piyasa dışına çıkmadığı gözlenmektedir. Bürokrasiden ne ölçüde uzaklaşabildiği ise diğer bir tartışma konusudur. Fakat bu yaklaşım, Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen tüm sosyal ekonomi organizasyonlarını (kooperatif, dernek, vakıf, mütüel ve diğer sosyal girişimler) kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de anonim, limited, şahıs şirketi statüsünde kurulan sosyal girişimleri işleyiş ve değerler açısından betimlerken, bunu Foucaultcu iktidar analizi önceliğinde, fakat aynı zamanda O’nun araştırma hayatı boyunca benimsediği (post yapısalcı) yaklaşım rehberliğinde sosyal girişimler hakkında yeni bir tartışma başlatmaktır. Bu amaçla, çalışmada Türkiye’de, kârın öncelikli bir amaç olmadığı iddia edilen sosyal girişimlerin “girişim” veya “ticari faaliyet” kimlikleri ile “sosyal” arasındaki ilişkiyi irdeleyerek piyasaya ve siyasi iktidara olan mesafeleri sorgulanmaktadır.

Bu çalışma nitel veri toplama yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Yarı-yapılandırılmış görüşme, muhtemelen nitel araştırmalarda veri toplamak için en çok başvurulan yöntemdir. Çünkü araştırmacının, başka türlü toplanması mümkün olmayan bir dizi veriyi toplayarak, katılımcıların düşündüklerine ve hissettiklerine doğrudan erişmesine olanak tanır (Bandinelli, 2017). Yarı-yapılandırılmış görüşmenin temel faydalarından biri, araştırmacı ile görüşmeci arasında karşılıklılığı sağlamada başarılı olmasıdır (Galletta, 2012, akt. Kallio, et al., 2016). Aynı zamanda, araştırmacı görüşmecinin yanıtlarına bağlı olarak devamında eş anlı sorular kurgulayabilir. Bu, genellikle görüşmecinin daha açık ve ayrıntılı yanıt vermesine olanak tanımaktadır.

Sosyal girişimlerin büyük bir kısmı kendilerini kâr amacı gütmeyen/ortaklarına kâr payı dağıtmayan (ya da küçük bir kısmını dağıtan) ve sosyal/çevresel etki misyonu üstlenen organizasyonlar olarak tanımlamakta ve sınıflandırmaktadırlar. Diğer taraftan, Türkiye’de

henüz bir yasal düzenleme olmaması nedeniyle araştırmannın evrenine ilişkin tam ve eksiksiz bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla örneklem çerçevesi net bir şekilde belirlenememiş ve olasılıklı bir örnekleme yöntemine gidilememiştir. Sosyal girişimlerin temel motivasyonlarının ve ticari girişimlerden ayrılan en temel özelliklerinin elde edilen kâr ile sosyal etki yaratmak olduğu yönündeki vurgulamalar nedeniyle bu araştırmannın örnekleme; Türkiye’de anonim, limited ve şahıs şirketi olarak kurulan, ancak, elde edilen kârın ortaklara dağıtılmadığını ve toplumsal bir amaç için kullanıldığını savunan sosyal girişimlerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda yargısal örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Yargısal örnekleme, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri arasında yaygın olarak tercih edilen bir örnekleme tekniğidir. Bu yöntem, çoğunlukla araştırmacının araştırma alanıyla ilgili pratik bilgisine dayandırılmaktadır. Yargısal örneklemenin, aynı zamanda, kartopu örnekleme de içine alan bir yönü olduğu ifade edilmektedir. Çünkü araştırma boyunca ulaşılan grup veya kişiler, araştırma için faydalı olabilecek potansiyel kişi veya grupları önerebilmektedirler (Marshall, 1996). Görüşmelerin yapılacağı kâr payı dağıtmayan sosyal girişimlere, başlangıçta, bu alanda aktif çalışmaları olan STÖ’ler; Ashoka (Türkiye temsilciliği), Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı (TSGA) ve Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından kamuya açık ağlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Görüşmeler devam ederken sosyal girişimlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve tanınırlıkları bağlamında, seçilen örneklemin tekrar teyit edilmesi görüşmeler esnasında gerçekleşmiştir.

3.2. Bulgular ve Tartışma

Örneklem, yukarıda belirtilen kriterler ve gerekçelerle 29 sosyal girişimle sınırlandırılmıştır. Bunların 10’u pilot görüşme olarak çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Pilot görüşmeler sosyal girişim kurucusu/ortağı/yetkilisiyle 1 Ağustos- 1 Ekim 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu 10 sosyal girişimin 7’si İstanbul’da faaliyet göstermekte olup, geri kalan 3 sosyal girişimden biri Aydın, biri İzmir ve sonuncusu ise Ankara’da faaliyet göstermektedir. Görüşmelerin 3’ü İstanbul’da yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Geri kalan 7 sosyal girişim ile görüşmecilerin yoğunlukları sebebiyle online platformlar (Zoom, Google Meet vb.) aracılığıyla görüşülmüştür.

Görüşmeciler görüşme öncesinde etik kurul raporu ve bilgilendirme formu ile çalışma hakkında bilgilendirilmişlerdir. Görüşmecilerin her birine görüşme esnasında istemedikleri soruyu cevaplamama veya görüşmeyi istedikleri anda sonlandırma seçenekleri sunulmuştur. Ancak görüşmeciler tüm soruları eksiksiz cevaplayarak görüşmenin sonuna kadar devam etmeyi tercih etmişlerdir. Görüşmecilere karşılıklı güvenilirlik ve şeffaflık ilkesine bağlı kalmak amacıyla görüşme esnasında alınan ses kayıtlarının çözümlemesi yapıldıktan sonra çözümleme dosyasının istekleri doğrultusunda kendilerine iletilebileceği bilgisi verilmiştir.

3.2.1 Tablo 1. Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Eğitim
Görüşmeci 1	Erkek	42	Bekar	Doktora
Görüşmeci 2	Erkek	44	Evli	Yüksek Lisans
Görüşmeci 3	Kadın	46	Evli	Yüksek Lisans
Görüşmeci 4	Erkek	45	Evli	Lisans
Görüşmeci 5	Kadın	28	Evli	Yüksek Lisans
Görüşmeci 6	Kadın	29	Bekar	Yüksek Lisans
Görüşmeci 7	Kadın	32	Bekar	Yüksek Lisans
Görüşmeci 8	Kadın	59	Bekar	Doktora
Görüşmeci 9	Kadın	29	Bekar	Yüksek Lisans
Görüşmeci 10	Kadın	31	Bekar	Lisans

Sosyal girişimler çok geniş bir faaliyet alanına sahip yapılardır. Görüşmelerden elde edilen bulgular da bunu desteklemektedir. Görüşülen sosyal girişimlerin 3'ü E-ticaret, 3'ü eğitim, 1'i tarım, 1'i danışmanlık, 1'i hizmet ve 1'i ise medya olarak sınıflandırılmıştır. Bunların 7'si tek kurucuya sahip, 3'ü ise ortaklı yapılardır. Sosyal girişimler sıklıkla gönüllülerle özdeşleştirilmelerine rağmen, görüşülen sosyal girişimlerin yarısı gönüllü çalışanları olmadığını belirtmişlerdir (SG 2, 3, 7, 8, 10).

3.2.2 Tablo 2. Sosyal Girişimlerin Özellikleri

	Faaliyet Alanı	Şirket Türü	Kuruluş Yılı	Ortak Sayısı	Ücretli/ Gönüllü Çalışan	Kar/ Zarar
SG 1	E-Ticaret	Limited	2014	Ortak yok	8 ücretli, 30 gönüllü çalışan	Zarar ediyor
SG 2	Tarım	Limited	2004	2	20 ücretli çalışan	Kâr ediyor
SG 3	Danışmanlık	Limited	2007	Ortak yok	15 ücretli çalışan	Kâr ediyor
SG 4	Eğitim	Anonim	2016	Ortak yok	5 ücretli, 7 gönüllü çalışan	Kâr ediyor
SG 5	Eğitim	Şahıs	2019	Ortak yok	15 gönüllü çalışan	Kâr ediyor
SG6	E-Ticaret	Şahıs	2016	Ortak yok	9 ücretli, 12 gönüllü çalışan	Kâr ediyor
SG 7	Medya	Anonim	2016	Ortak yok	21 ücretli çalışan	Kâr ediyor

SG 8	Hizmet	Anonim	2006	7	10 ücretli çalışan	Kâr ediyor
SG 9	Eğitim	Limited	2014	Ortak yok	8 ücretli, 158 gönüllü çalışan	Kâr ediyor
SG 10	E-Ticaret	Anonim	2018	3	6 ücretli çalışan	Kâr ediyor

Türkiye’de sosyal girişimler, bununla ilgili yasal bir tanınırlık olmadığından; kuruluş aşamasında anonim, limited veya şahıs şirketi olarak kurulmaktadır. Kuruluştan itibaren beyan ettikleri amaçları doğrultusunda kendilerini sosyal girişim olarak adlandırmaktadırlar. Bu çalışmada görüşülen sosyal girişimlerin 4’ü anonim, 4’ü limited şirket olarak kurulmayı tercih ederken, 2’si ise, şahıs şirketi olarak kurulmuşlardır.

Kuruluş aşamasından sonra çok zaman geçse bile yasal bir tanınırlık olmamasından dolayı sosyal girişimler kabul edilebilirlik noktasında halen belirsizlik yaşamaktadırlar (Görüşmecı, 5, 7, 8). Görüşmecı 8’e göre bunun anlaşılabilir veya kabul edilebilmesi için mutlaka yasal bir statü elde edilmelidir. 2000’lerin başından bu yana sosyal girişime karşı farkındalığın biraz arttığı gözlenirse de bu yapılar içinde yer alanların kendi yakın çevreleri tarafından bile henüz anlaşılamayan yönleri olduğu (Görüşmecı 9) belirtilmiştir.

Kârın Normalizasyonu

Kapitalizm gelişip ilerledikçe mal ve hizmetlerin aksine kaybolup gitmeyen, zaman içinde diğer nesillere aktarılan, biriktirilen ve dolayısıyla zenginleştiren bazı deneyimleri ortaya çıkarmıştır. Ekonomik özneler, bir yandan kâr etme zorunluluğu içindeyken; diğer yanda rekabet baskısı altında kendinden önceki girişimci kuşakların birikmiş deneyimlerinden yararlanmaya başlamışlardır. Çünkü sahip oldukları şirketi/girişimi olabildiğince rasyonel bir şekilde yönetmek zorundadırlar (Sombart, 2011).

Araştırmada örneklem seçiminde en temel belirleyici olgu kâr olmuştur. Bu nedenle, sosyal girişimlere özellikle kâr-zarar, kâr ediliyorsa nasıl kullanıldığı, neden bunun tercih edildiği sorulmuştur. Öncelikle, bir sosyal girişim hariç (SG 1) diğer tüm sosyal girişimlerin kâr elde ettikleri bilgisine ulaşılmıştır. Kâr eden sosyal girişimin hiçbiri elde edilen kârı ortaklara dağıtmadıklarını veya kurucunun o kârı almadığını; dolayısıyla kârların toplumsal faydaya yönelik gerek şirket bünyesinde gerekse diğer projeler kapsamında yaratılması hedeflenen sosyal faydaya ayrıldığı ifade etmişlerdir (SG 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10). Ancak SG 3 bundan sonraki yıllarda kârın bir bölümünü şirket içinde dağıtmak gibi bir düşüncelerinin olduğunu açıklamıştır. Bunun sebebi aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

“Türkiye gibi bir ülkede, -ekonomik şartların bu kadar zorlayıcı olduğu, geleceği öngöremediğiniz- gerçekten sosyal girişimi ayakta tutmak iyice zorlaşmaya başladı. Ekibinizde yer alan insanların ülkede barınabilmesi için minimum standartlarını koruyabilmeleri lazım. Yani en azından düzgün bir maaş kazanabiliyor olmaları gerekiyor.” Görüşmecı 3

Sosyal girişimler yasal tanınırlık sürecini, amaçlarına en uygun modeli seçme dürtüsüyle tamamlamışlardır. Dolayısıyla en başta bir limited, anonim veya şahıs şirketi olarak piyasanın içine doğmuşlardır. Asıl mücadelenin yasal süreç aşıldıktan sonra başladığı düşüncesiyle, görüşmelerde bu sürecin nasıl başladığı ve devam ettiği sorgulanmıştır. Görüşmelerden elde edilen ortak bulgu, sosyal girişimlerin kuruluş esnasında herhangi bir zorluk yaşamadığını göstermektedir. Çünkü mevcut şirket türleri (limited, anonim veya şahıs) onların faaliyet alanlarında engelleyici birer unsur olmamaktadır. Mevcut durumda, sosyal girişim bir inisiyatif almaktan öteye gidememektedir.

“Kâr dağıtmamak aslında Türk Ticaret Kanunu’nda yapamayacağımız bir şey. Bir şirket varsa kâr dağıtılabılır. Ama biz bunun için bir yönetim kurulu kararı aldık. Kendi aramızda ortaklar olarak bir pay sahipliği sözleşmesi yaptık. Burada hiçbir şekilde payların ortaklara dağıtılmayacağını beyan ettik. Ama kanun üzerinde baktığımda anonim şirketiz ve kâr elde ediyoruz.” Görüşmeci 6

Görüşme yapılan sosyal girişimlerde kâr payı dağıtılmamasına karşılık, Görüşmeci 6 ve 7 hariç, kârın dağıtılabılır olmasına ilişkin pozitif yaklaşımlar olmuştur. Özellikle Görüşmeci 4, sosyal girişimlerdeki kârın yönetimi ile ilgili yanlış düşüncelerin yaygın olduğunu; temel odağın tamamen o sosyal girişimin yarattığı ürün veya hizmetin sosyal fayda üretip üretmediğiyle ilişkili olması gerektiğini öne sürmüştür. Bu yaklaşıma göre, bir şirket olarak sosyal girişim kâr elde ettiğinde, girişimin kurucu ortak/ları elde ettikleri kârı kendi lüks tüketimi için harcayabilir. Diğer bir ifadeyle, sosyal girişimin amacı, Görüşmeci 4’e göre, elde edilen kârın topluma fayda yaratması amacıyla kullanılması değildir. Buna karşılık, Görüşmeci 7 ise, “sosyal girişim elde ettiği kârı yaratmak istediği faydaya yatırır, zaten işin bütün esprisi budur” ifadesiyle sosyal girişimler için aslında çoğunlukla savunulan ortak görüşü özetlemiştir. Yanı sıra, Görüşmeci 6 bunun gelir modelini adil bir biçimde kurgulamakla ilişkili olduğunu savunmuştur:

“Ben kâr dağıtılmasını hiçbir zaman anlayabilmiş değilim. Çünkü siz eğer iş yerinizde adil ücret alabiliyorsanız, insani ücret standartlarına erişebilecek bir standartta çalışabiliyorsanız ve siz kendiniz de dahil olmak üzere farklı alternatifler sunabiliyorsanız neden fazlası bizde dursun? Türkiye’de biz bunu birçok sosyal girişim ile tartışmıyoruz bile. İmkânsız modeller kurup sonra kâr dağıtmak bana çok doğru gelmiyor.” Görüşmeci 6

Öncelikli amacı kâr elde etmek olan organizasyonlar; hissedarlarının kârını şirketin misyonu olarak gördükleri için ekonomik performanslarını finansal tablolarda özetleyebilmektedirler. Buna karşılık, sosyal girişim olduğunu iddia eden organizasyonlar, hedefledikleri başarı ölçütünün doğrudan finansal performans ile ilişkili olmadığını öne sürmektedirler (Moore, 2003). Sosyal girişimler ise, doğaları gereği sosyal olanı ekonomik olandan ayıran bir yapıya sahip olduklarından, bu ikili durumu yansıtmak ve ayrı bir başarı ölçütü belirleyebilmek için, ekonomik göstergelerin yanı sıra “sosyal etki” ölçümü denemelerine (Bagnoli & Megali, 2011; Manetti, 2014) yönelmişlerdir. Çalışma kapsamında görüşülen sosyal girişimlerin etki ölçümleme konusunda bir takım faaliyetler yürüttükleri ve çeşit-

li yaklaşımlar sergiledikleri görülmüştür. Görüşmecilerin birbirinden farklı yöntemlerle yaptıkları ölçümler için temel vurgular şu şekildedir:

“Biz aslında hedef kitlenin değişimini ölçümlemeye çalışıyoruz. Verdiğimiz eğitim bireylere bir başarı artışı getiriyor mu? Kendi hayatlarında nasıl bir değişim oluyor? Öncelikle bunları gözlemliyoruz.” Görüşmeci 5

“Ne kadar insanın siteye üye olduğunu, ne kadar işletmenin buraya katıldığı, kendi aralarında ne kadar alışveriş yaptıklarını takip ediyoruz.” Görüşmeci 1

“Hâlâ oturmuş bir etki ölçümleme sistemimiz yok. Ama her sene bir etki stratejisi tanımlayıp en azından yıl sonunda bunu web sitemizden, bu sene neler yaptık, kaç ürün satıldı, kaç bağış yaptık, bağışların lokasyonu ne gibi verileri açık bir şekilde paylaşmaya çalışıyoruz.” Görüşmeci 10

Sosyal girişimler, piyasada yer alan diğer şirketler gibi hayatta kalabilmek için sürekli ekonomik değer yaratmak zorundadırlar (Costa & Andraeus, 2020). Görüşmeciler arasında sosyal etkiyi doğrudan maddi kazançla ilişkilendiren böyle bir yaklaşıma da rastlanmaktadır.

“Bizim tarafta etkinin çok basit bir görünür tarafı var. Ekonomik güçlendirme kısmı. Burada aylık ve yıllık olarak kazanılan parayı takip edebiliyoruz. Ama öte taraftan sistematik etki ölçme anlamında hiçbir zaman vakit bulamadık.” Görüşmeci 6

Elde edilen kâr noktasında sosyal girişimler için hesap verilebilir ve şeffaf olmak da bir o kadar önemlidir. Gray (2002), bu hesap verilebilirliğin sosyal etki açısından, sadece kendi paydaşlarına değil, sosyal girişimin tüm faydalanıcılarına sağlanması gerektiğini; sadece paydaşlara yönelik bir şeffaflığın toplumsal bir etki yaratma kapasitesine kapalı olduğunu savunmaktadır. Görüşülen sosyal girişimlerin kendi web siteleri üzerinden bakıldığında kamuya sunulmuş olan bir mali rapora rastlanmamaktadır. Ancak, SG 7'nin web sitesinde, sadece elde ettiği gelirin yüzde dağılımını gösterdiği verilere ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal fayda misyonuyla kurulmuş olsalar da kârın kullanımında şeffaf bir ilerleyişin başlatılamadığı ya da sürdürülemediği söylenebilir.

Yönetişim Yapısı

Sosyal girişimlerin şeffaflık, açıklık ve katılımcı karar alma gibi özelliklerinin her biri yönetim ilkeleri olarak kabul edilmektedir. Sosyal girişimlerde genellikle çok paydaşlı bir yönetim yapısı mevcuttur. Karar alma sürecine doğrudan katılım, açıkça üretken bir rolü olan her sosyal girişim için geçerlidir (Borzaga & Depedri, 2015). Bunun anlamı, sosyal girişimde yer alan her bireyin çalışan veya yönetici fark etmeksizin, işleyiş ve faaliyetlerle ilgili tüm karar alım süreçlerinde aktif katılımının sağlanıyor olmasıdır.

Yönetişimin, sosyal girişimlerin verimliliğine nasıl bir etki yarattığına ilişkin çalışma-

lara henüz rastlanmamaktadır. Borzaga & Depedri'ye (2015) göre, toplumsal fayda yaratmada yönetişimin çeşitli avantajlarını ve sınırlılıklarını belirlemenin yolu, üç farklı teorik yaklaşımı dikkate almaktır: Neo-kurumsal yaklaşımda, çalışanların performansının, ekonomik teşviklerden ziyade kurumsal motivasyona dayandırılmasının daha güçlü bir uyarıcı olduğu öne sürülmektedir. Dolayısıyla, çalışanların karar alma sürecine dahil edilmesi, verimsizliği ve işlem maliyetlerini azaltarak karşılıklı kontrolü sağlayabilmektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda, SG 10 için karşılıklı bir sürecin faydalı olduğu ve tipik şirket yapılarına rağmen, patron/işçi algısının yok edildiği ileri sürülmektedir:

“Her departmanın bir sorumlusu var. Ama bu hiyerarşik bir şey değil. Aslında takip sürecini kolaylaştırabilmek, zaman yönetimi ve verimi arttırmak için yaptığımız bir şey. Hedeflere ulaşmak için planlama yapmalıyız ama bu plan daha sonra liderlerden çıkıyor ve ekiple birlikte tartışılıyor. Birlikte bir karar veriliyor.” Görüşmeci 10

Davranışsal yaklaşımda ise, yönetişim işbirliği ve değer paylaşımı gibi kişisel çıkarların ötesindeki davranışların ortaya çıkması ve sürekliliği ile ilişkilendirilmektedir (Borzaga & Depedri, 2015). Davranışsal yönetişime yakın bir yerde duran, SG 1'deki yönetişimden bahsedilirken dahi belirli bir sistem içinde olduğu ifade edilmiş; bu, aslında girişimcilik mekanizması üzerinden bireylerin kendilerini gerçekleştirmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

“Yönetişim insanların içerisindeki potansiyeli, yapmak istediklerini hayata geçirme konusunda onlara inisiyatif veriyor. Dolayısıyla insanlar burada kendilerini gerçekleştirebiliyorlar. Kimse onlara “sen onu yap, bunu yap” demiyor. Onlar kendi girişimlerini, fikirlerini ortaya atıp sonra onların hayata geçmesi için bütün ekiple birlikte çalışıyorlar.” Görüşmeci 1

Evrimci yaklaşım ise, sosyal girişimin, bilginin tüm aktörler tarafından paylaşılması ve yayılmasıyla, gelişmesinin mümkün olacağına vurgu yapmaktadır. Çünkü sosyal girişimde yer alan her birey farklı yeteneklere ve bilgilere sahiptir (Borzaga & Depedri, 2015). Evrimci yaklaşımda betimlenen yönetişim yapısı ise, açık bir şekilde SG 3'ün iç işleyişinde ifade edilmiştir.

“Bazen hiç alakası olmayan bir projeye o çalışanımızı dahil edebilmek, bambaşka bir yerden çok güzel bir katkı yapabiliyor. Bu biraz geniş açılı bakmayı sağlıyor. Farklı deneyimleri olan arkadaşlarımızı da dahil ettiğimiz zaman daha yaratıcı fikirler oluşabiliyor.” Görüşmeci 3

Low'a (2006) göre, geleneksel bir şirket türü olarak kurulan sosyal girişimlerdeki yönetişim dinamikleri, kooperatif ve diğer karşılıklılık esasına dayalı örgüt türlerinden oldukça farklı olma potansiyeline sahiptir. Görüşülen sosyal girişimlerin bazılarında keskin sınırların net bir şekilde devam ettiği sonucuna varılmıştır.

“Yönetişim mümkün değil. Sermaye ve emek çok tarihsel bir karşılık. Sosyal girişim

bunu yıkacak sihirli bir değnek değil. Çünkü doğasına ters. Bunun için olabildiğince samimi bir çaba gösteriliyor ama en nihayetinde patron patrondur, işçi işçidir.” Görüşmecii 7

“(Yönetişim) yok hayır. Bildiğiniz ‘one man show’ olabilir sosyal girişim. Hatta tek bir kişi bile sosyal girişim kurabilir. İstedğini yapar. Ya da tek kişidir, CEO’sudur ve binlerce çalışmam vardır çok da otokratik bir yöneticidir. Sosyokrazi çalışmaz. Aynı iş dünyası gibi. Öyle de olabilir. Ama şirket sosyal girişim olarak sosyal fayda yaratıyordur yine.” Görüşmecii 4

Literatürde sosyal girişimin önemli ilkelerinden biri olarak öne sürülen yönetişimin aslında şirket yapılarına çok uygun olmadığı bir gerçektir. Yapılan görüşmelerde Türkiye’de sosyal girişimlerin bu konuda iki ayrı ucu temsil ettiği görülmektedir. Diğer taraftan, yönetişimin olduğunu savunan gruptaki görüşmeciler, çoğunlukla az sayıda çalışanlardan oluşan, görece çekirdek bir ekip olmaları nedeniyle sürekli bir arada (mekân) çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu, yönetişimin genellikle mekânsal boyutla ilişkilendirilmesi olarak yorumlanabilir. Böyle bir çalışma biçimi, patron-işçi ilişkilerinde bir kırılımı temsil etse de mekân boyutu, yönetişimi açıklamada tek başına yeterli olmamaktadır.

4. Sonuç Yerine

Sosyal ekonomi, sivil toplum örgütü kavramının günümüzdeki bir karşılığı olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Şemsiye bir kavram olarak sosyal ekonomi kooperatif, dernek, vakıf ve diğer sosyal girişim olarak ifade edilen örgüt ve organizasyon biçimlerini içine almaktadır. Bu örgüt türleri, kamudan ve özel sektörden bağımsız bir alanda konumlandırıldığından üçüncü bir sektör olarak da anılmaktadırlar. Bununla birlikte, yakın tarihteki çalışmalarda sosyal ekonominin kapitalizmi sürdürmenin bir başka biçimi olduğuna dair sesler yükselmiştir. Bunun sebeplerinden biri, geleneksel ticari şirketler ve kâr amacı gütmeyen örgütlerin özelliklerini ortak paydada buluşturan sosyal girişimler olabilir.

Foucault iki yüz yıl önce Batı toplumları tarafından karmaşık iktidar yapılarının yaratıldığını; sivil toplumun mevcut düzene direnmeye meyilli yapısına karşılık modern demokrasi biçimlerinin bilinçli olarak tasarlandığını öne sürmüştür. Foucault’nun eserlerindeki temel motivasyondan hareketle, bu iddia 21. yüzyılda şirket türünde kurulan sosyal girişimler için sürdürülebilir. Nitekim, çoğunlukla Avrupa tarafından, mevcut dönemin koşullarına göre şekillenen türleri ile sosyal ekonomi biçim değiştirerek devam etmektedir.

Sosyal girişimlerin tanımlanmasında ve sınırlarının çizilmesinde çoğunlukla Avrupa Komisyonu’nun benimsediği görüşler yaygındır. Türkiye bu görüşleri benimseyen ülkelerden biridir. Türkiye’de sosyal girişim olarak ayrı bir yasal statü olmamasından dolayı, kavram en geniş haliyle kullanılmaya devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kooperatif, dernek, vakıf ve çeşitli şirket türlerinin sosyal girişim olarak bir şemsiye kavrama dahil edildiği gözlenmektedir. Ayrı bir kavram olarak yasal bir statüye sahip olmamasının yanı sıra, bazı geleneksel ticari şirketlerin sosyal girişim olduklarına dair manifestolarına rastlanmıştır. Yapılan görüşmelerde, bu şirketlerin kâr amacı gütmeyen örgütlenmelerle ay-

rıldığı noktaları, özellikle kişisel kâr güdüsünün eliminasyonu ve yönetim boyutu ile el alınmıştır. Görüşmelerin neredeyse tamamında kârın yönetimi konusunda yeterince şeffaf olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Kârın kullanımındaki belirsizlik ve sosyal etkinin/faydanın ölçümünün yapılmaması bu şirketlerin, “geleneksel”liğin gölgesinde kaldıklarını göstermektedir.

Diğer taraftan, sosyal girişimler (bir şemsiye kavram olarak) genel olarak sermaye-emek karşıtlığına bir alternatif olarak sunulmaktadır. Buradan anlaşılması gereken, sosyal girişimlerin yönetim boyutudur. Türkiye’de geleneksel şirket türü olarak kurulan sosyal girişimlerde iki uç durum olduğu söylenebilir. Bir taraf, her ekibin kendi alanında karar verme yetkisi olduğunu ve bu kararların tartışılabilir, çoğunluk kararı olduğunu belirterek patron algısının yok edildiğini ifade etmişlerdir. Ancak diğer tarafta, sosyal girişimlerin organizasyon yapılarına yönetimi dahil edemeyecekleri, ticari şirket geleneğini sürdürdükleri öne sürülmüştür. Dolayısıyla hem kâr hem de yönetim boyutuyla sosyal girişimlerin ticari şirket kimliklerinden uzaklaşmadıkları düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akiyemi, J. O., Dilyard, J., Anderson, D. & Schroeder, K. (2011). Innovation and technology for social enterprises. *United Nations*, 17, 1-11.
- Bagnoli, L. & Megali, C. (2011). Measuring performance in social enterprises. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(1), 149-165.
- Bandinelli, C. (2017). Social entrepreneurship: Sociality, ethics and politics, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Goldsmiths, University of London, Centre for Cultural Studies, London, s.1-247.
- Bockman, J. (2013). Neoliberalism. *Contexts*, 12(3), 14-15.
- Borzaga, C. & Depedri, S. (2015). Multi-stakeholder governance. In J. L. Laville, D. R. Young & P. Eynaud (Ed.), *Civil Society, the Third Sector and Social Enterprise* (s. 109-121). Londra: Routledge
- Borzaga, C., Galere, G., Franchini, B., Chiomento, S., Nogales, R. & Carini, C., (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe*. Erişim: https://www.bollettinoadapt.it/wp-content/uploads/2020/04/KE0220042ENN.en_.pdf
- Choi, D., Berry, F.S. & Ghadimi, A. (2020). Policy design and achieving social outcomes: A comparative analysis of social enterprise policy. *Public Administration Review*, 80, 494-505.
- Costa, E. & Andreus, M. (2020). Social impact and performance measurement systems in an Italian social enterprise: a participatory action research project. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 33(3), 289-313.
- Dees, J. G., (1998). *The meaning of social entrepreneurship*. Erişim: <http://www.redalmarza.cl/ing/pdf/TheMeaningofsocialEntrepreneurship.pdf>
- Defourny, J. & Nyssens, M., (2022). *Social enterprises*. Erişim: https://knowledgehub.unsse.org/wp-content/uploads/2022/05/Encyclopedia-Knowledge_Hub_IY_17-Zhen.pdf
- Ebrahim, A. & Rangan, V. K., (2014). What impact? A framework for measuring the scale and scope of social performance. *University of California*, 56(3), 118-141.
- European Commission, (2013). *Social economy and social entrepreneurship*. Erişim: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cc9e291c-517c-4c64-9f29-428b34aea56d>

Kurtuluş G., & İnci M. (2024). Sosyal girişimlerin ekonomi politiği: Foucaultcu iktidar analizi. *Efil Journal of Economic Research*, 7(1), 89-103.

- European Commission, (2015). *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Erişim: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en>
- Faubion, J. D., (2014). Giriş. In J. D. Faubion (Ed.), *Özne'yi yeniden düşünmek: Çağdaş Avrupa sosyal düşüncesinin antolojisi* (s. 19-57). (S. M. Acar, Trans.). İstanbul: İnsan. (Orijinal çalışmanın baskı yılı 1995)
- Foucault, M., (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. (A. Tayla, Trans.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi. (Orijinal çalışmanın baskı tarihi 2004).
- Foucault, M., (2019). *İktidarın gözü*. (I. Ergüden & O. Akınhay, Trans.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışmanın baskı tarihi 1994)
- Gray, R. (2002). The social accounting project and accounting organizations and society privileging engagement, imaginings, new accountings and pragmatism over critique? *Accounting, Organizations and Society*, 27, 687-708.
- Kallio, H., Pietila, A. M., Johnson, M. & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. Erişim: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jan.13031>
- Klijin, E. H. (2008). Governance and governance networks in Europe. *Public Management Review*, 10, 505-525.
- Laville, J. L. (2015). Social and solidarity economy in historical perspective. In P. Utting (Ed.), *Social and Solidarity Economy Beyond the Fringe* (s. 41-56). Londra: Zed Books.
- Low, C. (2006). A framework for the governance of social enterprise. *International Journal of Social Economics*, 33 (5/6), 376-385.
- Manetti, G. (2014). The role of blended value accounting in the evaluation of socio-economic impact of social enterprises. *Voluntas*, 25, 443-464.
- Marshall, M. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Practice*, 13(6), 522-525.
- Moore, M. H. (2003). The public value scorecard: a rejoinder and an alternative to "strategic performance measurement and management in non-profit organizations". Erişim: https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID402880_code030502590.pdf?abstractid=402880&mirid=1
- Petrella, F. & Richez-Battesti, N. (2016). Patterns of evolutions of social enterprises in France: a focus on work integration social enterprises. *International Review of Sociology*, 26, 234-246.
- Ruggie, J. G. (1982). International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization*, 36(2), 372-415.
- Sombart, W., (2011). *Burjuva*. (O. Adanır, Trans.) Ankara: Doğubatı. (Orijinal çalışmanın baskı tarihi 1913).
- Thompson, E. P., (1966). *The making of the English working class*, New York: Vintage
- Thompson, M., (2020). Social economy and social enterprise. In A. Kobayashi (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography* (s. 239-247). Amsterdam: Elsevier.